
УДК 338**Н.В.САПА**

Запорізька державна інженерна академія, Запоріжжя

**ПРИЧИНИ ТА СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ КРИЗИ В
УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

В статті дається аналіз причин та сценаріїв розвитку сучасної кризи в умовах глобалізації, відмічається, що сучасна світова криза розвивається під впливом цілого спектру факторів - фінансових, інституційних, психологічних, матеріальних, організаційних, кадрових, людських; обґрунтовується активне антикризове державне управління в умовах кризи (критерії, стратегії, технології) та орієнтири посткризового розвитку

Ключові слова: сучасна світова криза, глобалізація, глобальна економічна криза, причини глобальної кризи, фінансова криза, антикризова політика, активне антикризове державне управління, ризики глобального розвитку, посткризовий розвиток

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

В сучасних умовах трансформації сучасного українського суспільства від держави потрібна мобілізація всіх зусиль для створення умов виходу України із економічної кризи і забезпечення ефективного функціонування національної економіки та її стабільного розвитку. Для здійснення ефективних заходів антикризової програми необхідно створити адекватний механізм антикризового державного управління, за допомогою якого підвищиться результативність виходу із кризи економіки України, для чого необхідно формування концепції антикризового державного управління. Ефективне функціонування економіки і забезпечення її стабільного розвитку безперервно пов'язано з удосконаленням системи антикризового державного управління. В Україні недостатньо розвинуті організаційні механізми взаємозв'язку макро – мезо - і мікроекономічного антикризового управління, відсутня ефективно діюча інституційна структура для прийняття і реалізації антикризових управлінських рішень. Надзвичайно актуальним у системі державного управління є питання найповнішого використання наукового потенціалу антикризового державного управління для забезпечення науково-технічного та інтелектуального прогресу, підготовки конкурентоспроможної інтелектуальної еліти і розробки науково-управлінських технологій, здатних сприяти виходу України із кризи, формування ринкової інноваційної підприємницької економіки та активності держави в утвердженні інноваційної моделі розвитку України, так як в цілому істотно підвищується практична витребуваність наукових розробок з організації антикризового державного управління. Формування концепції антикризового державного управління детермінується: по-перше, потребами соціальної практики, що визначає необхідність розвитку теорії антикризового державного менеджменту та зумовлює концептуальне і

науково-методологічне осмислення напрямів ефективності антикризового державного управління, направлених на забезпечення стійких темпів економічного росту; по-друге, необхідністю комплексного осмислення синергетичної концепції антикризового державного управління, яка включає розробку теоретико-методологічних принципів аналізу кризи як складного і суперечливого явища, а також понятійно-категоріального апарату нового напрямку досліджень – антикризового державного управління, яке включало б попередження кризових явищ, упровадження національної моделі антикризового управління; по-третє, особливостями з'ясування місця і ролі антикризового державного управління в умовах трансформаційних процесів України і визначення основних його компонентів в умовах ринкової економіки, для чого необхідна координація зусиль органів влади, суспільних організацій, підприємців, фірм та інтеграція науки, освіти, виробництва у практику державного управління, співробітництво влади, науки, бізнесу; по-четверте, вироблення напрямів оптимізації механізму забезпечення антикризового державного управління для стабільного соціального та економічного розвитку країни та державної підтримки системи стимулювання інноваційної діяльності. Як свідчить аналіз, для сучасного українського суспільства характерними є тенденції до глобалізації, плюралістичності, неоднорідності, полікультурності, демократизації, які виступають визначальною цариною формування концепції антикризового державного управління, яка була б ефективною для умов глобалізації. В останні роки багато видатних вчених вважає, що суттєво новою концепцією діяльності людства і вибору оптимальних управлінських рішень в епоху глобалізації має стати система принципів синергетики – теорії самоорганізації складних і відкритих систем. Один із засновників цієї науки, лауреат Нобелівської премії І.Пригожин, говорячи про необхідність перегляду понятійного апарату науки у цій теорії, відмічав, що його кінцевою метою має стати глибше проникнення у складні механізми рішень, які сприяють виживанню суспільства у кризові епохи. Застосування системи принципів синергетичної концепції антикризового державного управління до сучасної кризової практики українського соціуму має відіграти визначальну методологічну роль у прискоренні темпів руху на випередження економічного і соціального розвитку, ліквідації суттєвих недоліків управлінського впливу на кризові ситуації, так як Україна не повинна механічно запозичувати чужі моделі антикризового державного управління, а виробляти свої, специфічні. Синергетична концепція, згідно з І.Пригожиним, дає нам надію на «виживання суспільства», розроблення своєї унікальної концепції входження України в лоно цивілізованих країн, утвердження загальнолюдських пріоритетів і цінностей. В умовах переходу до ринкових відносин в умовах глобалізації важливе місце в антикризовому державному управлінні мають зайняти питання, пов'язані з формуванням інноваційного механізму, конкурентоспроможності, здатністю до подолання ризиків, безперервним професійним зростанням управлінської еліти, формуванням конкурентоспроможного державного менеджера та його

команди, інноваційного мислення та професійно-інноваційного розвитку персоналу. Таким чином, усвідомлення недостатньої теоретичної та практичної розробки проблеми, вирішення якої відповідало б потребам сучасного суспільства, може бути розглянуто як обґрунтування необхідності наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спирається автор

У результаті загальнонаукової революції на початку ХХІ століття формується система поглядів, адекватних постіндустріальному суспільству, в якій одне з провідних місць належить антикризовому державному управлінню. Закономірності такого розвитку державного управління простежуються протягом зміни етапів цивілізації. Серед сучасних дослідників проблем антикризового державного управління слід виділити наступні школи і наукові напрями:

1) Зарубіжна школа державного антикризового управління представлена наступними іменами: І.Ансоффа, С.Біра, Ж.Ведея, Д.Гарнера, Дж.Грейсона, О'Доннела, Р.Драго, Б.Гурней, Р.Джонсона, Л.Ерхарда, У.Ешбі, Г.Емерсона, Дж.М.Іванцевича, Ф.Каста, М.Кастельса, К.Кіллена, У.Кінга, Б.Карлоффа, Д.Кліланда, С.Ковалевські, Ю.Козелецького, П.Козловські, Г.Кунца, М.Маркова, Н.Менкью, А.Маслоу, В.Остром, У.Оучі, С.Паркінсона, А.Печчеї, Т.Пітерса, І. Пригожина, Т.Пщоловського, Т.Санталайнена, Дж. І.Стенгерса, М.Дж.Скідмор, М.К.Тріппа, Д.Розенцвейга, А.Файоля, Р.М.Фалмера, Г.Хакена, К.Ховарда, Й.Шумпетера, Р.Уотермана, Я.Якокка та інші.

2) Дослідженню кризових явищ присвячені праці багатьох вітчизняних вчених: В.Дзюндзюка, О.Кілієвича, В.Князева, Н.Нижник, О.Оболенського, В.Цветкова, В.Воронкової, Г.Ситника, А.Мельника, В.Василенка, О.Лебединської, В.Майборода, П.Надолішного, І.Надольного, Н.Нижник, О.Оболенського, В.Ребкала, І.Розпутенка, В.Скуратівського, В.Трощинського.

3) Російська школа антикризового державного управління представлена наступними іменами: М.Балабанова, О.Большакова, С.Беляєва, О.Віханського, Р.Гальковича, І.Герчикової, М.Глазунова, Глазєва, П.Гронського, І.Гомерова, Є.Жарковського, Д.Зеркіна, В.Ігнатова, В.Козбаненка, Е.Короткова, Ю.Кузнецова, І.Костицького, О.Лобанова, В.Михайлова, В.Новожилова, Б.Порфірьєва, С.Покровського, Б.Райзберга, О.Радченка, З.Румянцової, В.Селезньова, Л.Сульповара, С.Тіхомірова, Р.Фатхутдінова, В.Халіпова, Ф.Шамхалова, В.Янчевського.

Проведений аналіз літератури показав, що в науці державного управління ще не вироблена концепція антикризового державного управління, яка б була б адекватною сучасним умовам глобалізації та євроінтеграції, не виявлена її специфіка, існує термінологічна невизначеність даного поняття. Практично не досліджені механізми, які впливають на розвиток кризи, не розкритий взаємозв'язок різних факторів у процесі формування антикризового державного управління. Більшість Причини та сценарії розвитку сучасної кризи в умовах глобалізації

вчених-дослідників присвячували свої праці окремим елементам антикризового державного управління, або ж акцентували увагу на одному з її аспектів, що не сприяло цілісності дослідження даного феномена. Сьогодні не так багато дослідників визнають та досліджують у своїх працях механізм антикризового управління як єдину систему, яка займає певне місце у системі державного управління. Так, В.Бех у праці «Человек и Вселенная» підводить онтологічну основу під природну здатність управління бути самоорганізуючим і саморегулюючим суб'єктом, оскільки обґрунтовує наявність у структурі управління цілеутворення та висуває робочу гіпотезу про наявність специфічного виду свідомості – управлінської. У роботі В.Андрущенка «Організоване суспільство» можна простежити соціально-філософський аналіз проблем організації та суспільної самоорганізації на прикладі радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Аналіз окремих елементів антикризового державного управління став можливим завдяки працям, присвяченим вивченню цього складного і суперечливого явища (В.Андрущенко, В.Бех, В.Воронкова, І.Пригожин, І.Добронравова, Г.Атаманчук).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемна ситуація.

Проблемна ситуація дослідження полягає у тому, що в соціально-історичному вимірі існує суперечливе уявлення про місце та роль антикризового державного управління у формуванні та життєдіяльності будь-якого суспільства, без наявності якого воно не було б здатне до самоорганізації і саморегуляції суспільного організму як єдиного цілого. Сучасна ситуація потребує пошуку нових напрямків підвищення ефективності антикризового управління національною економікою, аналізу причин і факторів, стримуючих її розвиток. Українська антикризова управлінська наука і практика ще не виробили загальновизнаного підходу до антикризового управління національною економікою. Відсутня єдина думка у визначенні сутності, місця і ролі антикризового управління у реформуванні вітчизняної економіки, механізмів її реалізації. Роль системи антикризового управління в основному носить іррегулярний характер і потребує подальшого системного вивчення. Все це говорить про необхідність вирішення проблем, пов'язаних з розвитком теорії і методології антикризового державного управління національною економікою та їх використання у практичній діяльності органів управління. Багатогранність, складність і недостатня розробленість теорії антикризового державного управління національною економікою в умовах ринкових трансформацій обумовили необхідність її поглибленого вивчення і визначили вибір цілі і задач дослідження. Вибір теми дослідження обумовлений суперечністю між реальним станом життєдіяльності суспільства і недостатнім вивченням механізмів і закономірностей формування антикризового управління.

Мета статті

- проаналізувати причини сучасної світової кризи в умовах глобалізації;
- визначити фактори, які впливають на розвиток світової кризи в умовах глобалізації;
- розробити антикризове державне управління, що сприяє виходу країни з кризи та орієнтири посткризового розвитку.

Обговорення проблеми

Сучасна світова криза в умовах глобалізації розвивається під впливом цілого спектру факторів: фінансових, інституційних, психологічних, матеріальних, організаційних, кадрових, людських. Саме врахування закономірностей довгострокового технологічного розвитку (довгі чи кондартсьєвські хвилі) допомагають виявити взаємозв'язок різних факторів кризи, оцінити ефективність заходів по їх подоланню, їх відповідність «вікнам можливостей», які відкриваються у кризових умовах. Як свідчить логіка довгохвильового розвитку, по мірі вичерпання країнами потенціалу інновацій (така ситуація склалася до кінця XX ст.) понижується віддача від інвестицій у відповідні реальні активи. Розпочавшись у другій половині 2008 р., **глобальна економічна криза** виявилася самою глибокою за останні десятиліття. Масштаб потрясінь, якими обернулася нинішня криза для глобальної господарської системи і окремих країн світу, серйозно посилилася у зв'язку з тим, що ні національні уряди, ні регіональні інтеграційну угруповання, ні міжнародні економічні організації, відповідальні за регулювання глобальних економічних процесів, не готові були своєчасно запропонувати системні рецепти протидії кризі і нейтралізації її наслідків. Пошуки ефективного курсу антикризової політики у передових центрах світової економіки сфокусовані, з однієї сторони, на короткостроковому (тактичному) реагуванні на кризові тенденції для помягшення їх негативних соціально-економічних (а в деяких країнах – наприклад, Китай - і політичних) наслідків, а, з іншої сторони, на певних середньострокових стратегічних пріоритетах посткризового розвитку і створення передумов для їх реалізації на період 2010-2015 рр. При цьому заходи як тактичного, так і стратегічного характеру у значній мірі варіювали від країни до країни у залежності від конкретних викликів, з якими зіткнулася та чи інша національна економіка. Масовані інвестиції у нові базові інновації можуть стримуватися неготовністю до комерціалізації технологій в контекст їх широкого застосування (нанотехнології) та опосередковані довгою хвилею (інноваційна пауза, за вираженням Полтеровича). Скорочення реальних інвестицій у технології поточної довгої хвилі і пошуки альтернативних варіантів прибуткового вкладення капіталу сприяє рекрутуванню у ряди менеджерів – управителів з фінансових комбінацій, які потісняють геніїв технічної думки і організації виробництва, в результаті чого створюються посередницькі фінансові інститути. Серед негативних наслідків такої політики – спотворення орієнтирів інвестицій у реальні активи, що приводять лдо пере накопичення потужностей у галузях довгої хвилі. У результаті бульбашки розростаються як у фінансовій, так і

Причини та сценарії розвитку сучасної кризи в умовах глобалізації

промисловій сферах. В першу чергу потребує модернізація тих галузей п'ятого технологічного укладу, які мають перспективу для трансформації галузей шостого укладу. Питання про після кризову структуру економіки, яка відповідає зміні довгих хвиль технологічного розвитку, кризовим «вікнам можливостей» і специфіці національної економіки, є актуальним і фактично відкритим як для розвинутих, так і країн, що розвиваються. У цьому зв'язку, на наш погляд, пріоритетними напрямками соціально-економічної політики держави являються: 1) диверсифікація економіки (оптимізація галузевої структури); 2) розвиток інноваційного сектору української економіки (додаткове фінансування інноваційної складової української економіки, а також науки і освіти); 3) скорочення міжрегіональної диференціації (диференційоване пониження податкових відсотків і збільшення інвестицій для «проблемних» регіонів; 4) значне підвищення заробітної плати для працівників бюджетної сфери; 5) підвищення соціальної захищеності населення; 6) стимулювання внутрішнього попиту (пониження ставки рефінансування, а також пониження цін, що регулюються державою). Здійснення відповідної соціально-економічної політики потребує значних ресурсів.

Основні причини розвитку сучасної глобальної кризи

В кінці минулого століття і майже до кінця 2007 р. у світовій економіці спостерігався підйом – найбільш тривалий за всі 40 років. Підйом, який дозволив за п'ять років збільшити світовий ВВП, спирався на підвищення ефективності виробництва, у першу чергу продуктивності праці, який забезпечив одночасне зростання прибутків і реальних доходів населення у багатьох країнах світу. Проте в кінці 2007- на початку 2008 рр. інтенсивність зростання різко понизилася, що було викликане зростанням кризових явищ у фінансовій сфері, що з'явилися у США, а потім перекинулися на світову економіку у цілому. До кінця 2008 р. стало ясно, що відбувається глобальна економічна криза, яка по своїм масштабам є самою глибокою з часів Великої депресії початку 30-х рр. XX ст..

Таким чином, **глобальна криза** спростувала розповсюджені ще зовсім недавно уявлення про те, що завдяки глобалізації, інноваційному розвитку, посиленню регулюючих функцій держави і, на кінець, розвитку економічної науки, яка винесла уроки із криз минулого, ринковій економіці все ж таки вдалося подолати та істотно пом'якшити цикли підйомів і спадів. Нинішня криза характеризується, перш за все, як фінансова. Безумовно, епіцентр цієї кризи – грошово-кредитна сфера. Що стосується промислових компаній, то у більшості із них фінансовий стан кращий, чим у ході кризи 1998 р., початку 2000р. і навіть періоду нафтових шоків 1970-х рр., сьогодні вони мають фінансовий важіль (співвідношення між займаними і власними засобами в оборотному капіталі) і більш надійним кредитним покриттям.

У передкризовий період стало очевидним перенакопичення капіталу у фінансовій сфері і перевиробництво окремих видів фінансових послуг. У роки, які передували кризі, фінансові інститути отримали величезні зверх прибутки, що свідчить про перегрівання фінансового ринку. Кризові

імпульси із фінансової сфери стали розповсюджуватися на промисловість і сектор фінансових послуг з кінця 2008 р.. Важливо підкреслити, що криза вразила і найбільш динамічно розвиваючу сферу обороту і послуг, за рахунок яких в основному і був забезпечений економічний підйом. Основним каналом передачі кризи із фінансової сфери у виробничу стало ускладнення доступу до кредитних ресурсів.

Криза привела до помітного пониження споживання домогосподарств, які більше не могли більше фінансувати споживання за рахунок дешевого кредиту, постільки ціна їх активів, втілених у нерухомості і акціях, різко впала. Проте фінансовим сектором сьогодні проблеми не обмежуються, вони серйозним чином зачіпають і корпоративний сектор. Це добре видно на прикладі поточної ситуації у ряді країн, де, незважаючи на заходи по збільшенню ліквідності фінансової системи, і підвищення капіталізації багатьох банків, умови кредитування для тих, хто отримують позики, покращуються повільно. Ключ до розуміння причин фінансової кризи і економічного падіння виробництва пов'язаний з втечею інвесторів від реальних у фінансові активи, у широкому розповсюдженні великої кількості фінансових інновацій.

У цьому смислі сучасна **фінансова криза** носить інноваційний характер. У фінансовій сфері виникли і швидко розповсюджуються нові інструменти фінансового ринку, які можуть створити умови для безкінечного безкризового росту. Складні фінансові інструменти (деривативи) слугували каналом розповсюдження дії ризикованих інвестицій із одних економік країни в інші. Провідною макроекономічною причиною фінансової кризи став надлишок ліквідності в економіці США, що, у свою чергу, визначалося багатьма факторами, включаючи політику низьких відсоткових ставок, недостатній рівень оцінки ризиків як регуляторами, так і рейтинговими агентствами. Висхідним імпульсом, який привів у дію кризовий механізм, стали проблеми на американському ринку іпотечного кредитування. У передкризовий період більше чим 30 мільйонів американців щорічно зверталися за іпотечними кредитами. Нерідко дома куплялися неп для того, щоб у них жити, а з інвестиційними цілями (для наступного перепродажу).

Джерелом нестабільної фінансової системи стала підвищена роль фактору довіри. Мова йшла про довіру позики до кредиторів, навпаки, кредиторів до тих, що видають позики, до державних інституцій в цілому. В основі кризи довіри – послаблення регулювання фінансового сектора при розширенні використання нових фінансових інструментів, а також неадекватне управління ризиками у фінансових установах і корпораціях.

Наступний фактор – величезні масштаби спекуляцій збільшення серед них частки високоризикових активів, можливість швидкого перекидання із первинних активів у деривативи, з ринку акцій на ринок сировини викликало високі стрибки цін у різних сегментах світового господарства. З цим пов'язана трансформація за останні півтора-два десятиріччя цільової функції бізнесу. Ключовим орієнтиром розвитку корпорацій стало зростання Причини та сценарії розвитку сучасної кризи в умовах глобалізації

капіталізації. Між цим устремління до максимальної капіталізації вступає у протиріччя з реальною основою соціально-економічного прогресу – підвищенням продуктивності факторів виробництва, у першу чергу, - продуктивності праці.

Світогосподарська причина кризи – формування глобального дисбалансу, який на протязі останнього десятиріччя парадоксальним чином розглядався як основа стійкості світового зростання. В основі цього процесу лежало зростання дисбалансів між виробництвом і споживанням, заощадженнями і інвестиціями. У групі розвинутих країн, за винятком виключення (Німеччина, Японія), споживання перевищувало виробництво, імпорт товарів був більше експорту. Економіка накопичення тут вступала місце економіці споживання. На зміну сумарного дефіциту платіжного балансу по поточним операціям у ці країни прийшов профіцит: у 2008 році він досяг 900 млрд. дол. Внаслідок розвитку внутрішніх фінансових ринків у них створювався величезний «дефіцит» (профіцит) заощаджень. У результаті розвинуті держави у цілому перетворилися у чистих імпортерів капіталу, а країни, що розвиваються, - в їх експортерів. Як свідчить аналіз, на сьогоднішній день, більшість із причин, які викликали фінансову кризу, не подолані.

Загострюються проблеми державних фінансів. Перші ознаки відтворення економічного росту забезпечуються за рахунок експансіоністської кредитно-грошової політики, розширення державних витрат. Нинішня політика суверенного обов'язку більшості розвинутих економік світу, а в перспективі зробить більш чим реальною високу інфляцію. У цих умовах держави будуть у меншій мірі здатні проводити канти циклічну кредитно-грошову політику.

Проблеми неплатоспроможності понижують ефективність монетарних стимулів, а ризик підвищення відсоткових ставок (внаслідок масованої емісії державних облігацій) підриває позитивний вплив пакету бюджетних стимулів на темпи росту. Не відновлена атмосфера довіри у світових фінансово-економічних колах. Потребує покращення управління ризиками та фінансовими потоками не тільки на національному, але й на міжнародному рівнях. Скорочення зайнятості, що продовжується, і зростання безробіття може обернутися серйозними соціальними заворушеннями і збудженнями. Різко активізувалися заклики допомогти вітчизняним фінансовим інститутам, промисловим і сільськогосподарським виробникам, підтримувати «свої» великі корпорації, у першу чергу «національних чемпіонів», державні сировинні компанії та інші підприємства. Звідси сплеск економічного націоналізму, сповзання до протекціонізму у схожій ситуації може мати загрозливі наслідки, постільки неминуче приведе до прискорення інфляції.

Все це вказує на те, що неможливо повністю виключати повторення кризових потрясінь у майбутньому. Незважаючи на ознаки пожвавлення, поки що не ясно, що, коли світова економіка повернеться на траєкторію стійкого зростання. Проте було б невірним занадто драматизувати ситуацію.

По-перше, сама криза сприяє оздоровленню економіки інституціональної структури фінансової системи у різних країнах. Творчоруйнівний характер інноваційного розвитку у даному випадку проявився у руйнуванні ряду великих банків, в консолідації банківського бізнесу, злитті банків. Деякі банки цілком ліквідували підрозділи, які працювали на глобальних ринках капіталу. Активно відбувається перебудова діяльності інвестиційних банків, які завжди грали роль головного оцінщика вартості активів і ризиків. Частина із них перейшла у розряд «простих комерційних». Одночасно вирішуються проблеми, пов'язані з використанням складних фінансових інструментів (шляхом їх часткового «спрощення»).

По-друге, певний позитивний результат дали заходи, які були прийняті урядами і центральними банками провідних розвинутих країн, направлені на підтримку ліквідності і стабільності фінансових ринків. До них, у першу чергу, відноситься збільшення присутності держави у банківському секторі – фактична націоналізація (можливо, тимчасова) і рекапіталізація окремих фінансових інститутів, а також викуп контрольних пакетів проблемних банків; гарантії щодо міжбанківських кредитів; гарантії щодо банківських вкладів фізичних осіб; пониження ставок рефінансування; прийняття «планів стимулювання» (бюджетного вливання для підтримання внутрішнього попиту). МВФ оцінив витрати держав світу на боротьбу з кризою майже в 11 трлн. дол., зокрема, розвинуті країни вже виділили фінансовому сектору 9,2 трлн.дол, а країни, що розвиваються, - 1,6 трлн.дол., у тому числі 1,9 трлн.дол. було направлено на закупівлю активів у фінансовому секторі і 4,6 трлн. – на держгарантії. У повній мірі про позитивні наслідки державної антикризової політики можливо говорити через 6-9 місяців.

Рішення, які були прийняті останнім часом по стимулюванню економіки та виражена їх соціальна направленість держпідтримки не мають аналогів для історії ринкової економіки з часів закінчення Другої світової війни. Фактично діяльність держави виходить сьогодні за межі антикризової політики і формує нові умови для функціонування ринкової економіки. Посилюється підтримка інноваційним і інфраструктурним проектам, укріпленню конкурентних позицій національної економіки у після кризовий період. Ця політика створює благо приємні передумови для підвищення ефективності капіталовкладень і відновлення зростання корпоративного прибутку. Одночасно подолання кризи ліквідності і більш раціональне використання ресурсів полегшує удосконалення фінансового механізму інвестиційного процесу. Ці процеси в цілому сприяють збільшенню забезпеченості світової економіки капіталом, який у середньостроковій перспективі буде достатнім, щоб підтримати темпи росту, близькі до тих, які спостерігалися у передкризовий період.

Активне антикризове державне управління в умовах кризи (критерії, стратегії, технології) та орієнтири посткризового розвитку

Остання економічна криза розкрила масштаби і глибини взаємозалежностей у глобалізованому світі. Слід визначити, що поточна Причини та сценарії розвитку сучасної кризи в умовах глобалізації

криза являється частиною більш загального процесу соціальної та економічної трансформації, а також перерозподілу сил у межах світової спільноти. З великою мірою ймовірності складність його протікання цих процесів пов'язана із завершенням періоду неконтрольованої і слабо регульованої глобалізації, перш за все фінансової сфери світової економіки.

Криза підтвердила, що глобалізація пробуджує і капіталізує глибинні зміни в основах життєдіяльності окремих держав і цілих народів: змінюються навіть такі фундаментальні характеристики світового розвитку, як час і простір. Відбувається їх «стиснення»: різко зростає кількість соціальних та економічних подій, які відбуваються на одиницю астрономічного часу. При цьому дія у реальному часі в епоху глобалізації максимально скорочує часовий лаг між наступом короткострокових і довгострокових наслідків тих чи інших викликів у сфері економічній, соціальній, екологічній, інформаційній і навіть біогенетичній безпеці. Кожний із них може мати драматичні наслідки для окремо взятої країни і навіть для людства в цілому. Разом з тим все більше число економічних, соціальних, екологічних проблем, набуваючи глобальні проблеми, зачіпають інтереси практично всіх країн світу. Дійсно, що глобальне суспільство - це не тільки нові можливості, але й інші по масштабу ризику існування.

Криза чіткіше виявила контури, заклала основи консенсусу у відношенні модернізації світового порядку. Новий світовий порядок все ще проходить період свого становлення. Він – не довершений факт, проте лише тенденція.

Логіка взаємовідносин усередині створеного нині світового порядку істотно відрізняється від принципів організації міжнародних систем минулого. Зростає потреба у координації національних політик, у виробленні загальних кодексів поведінки, принципів і правил гри для всіх держав і недержавних суб'єктів світової політики та економіки в інтересах забезпечення стійкого і безпечного розвитку. На порядок дня поставлено укріплення позицій діючих універсальних міжнародних і регіональних організацій, формування нових глобальних інститутів з розширеним числом учасників, повноваженнями і ресурсами. Одночасно проявляються устремління до більш імперативного застосування у відношенні суверенних юрисдикцій, прийняття міжнародних норм, правил, стандартів. Подібні трансформації являються серйозним викликом для політики і управління кожної суверенної держави.

Причини світової кризи і ризику глобального розвитку

Системні причини. Світова криза стрімко переросла із фінансової в економічну. Вона не була неочікуваною, а історично зумовлена і носила всезагальний і системний характер. Сучасна криза виникла всередині глобальної фінансової системи (ГФС).

Попередженням були кризи 1980-х рр. – банківські і суверенних боргових зобов'язань, 1997-1998 рр. – світова фінансова криза, 2001-2002 рр. - криза компаній, пов'язана з інформаційними технологіями. У США після Другої світової війни із офіційного економічного лексикону практично

зникли визначення понять «падіння» і «депресії». Офіційно використовуються поняття «реcesії», під яким слід розуміти скорочення реального ВВП, виробництва і зайнятості на протязі двох кварталів і більше. Структура кризи стала складнішою, протікання реcesії більш згладженим, але майже на піввікові дослідження десятків країн і криз встановлюють більш тісну кореляцію реcesій з валютними кризами, обмеженнями кредиту і падінням цін на нерухомість і цінні папери. Для приблизної оцінки масштабів кризи американської економіки, як витоку світової кризи, виходячи із історії у XX столітті, слід використати критерії, які дозволяють виявити стан «депресії» і «великої депресії»: для депресії – скорочення реального ВВП не менше чим на 10%, а для великої депресії – 25%. Наприклад, у США за 43 місяці з серпня 1929 р. ВВП скоротився на 33%.

Сформована на основі міждержавних домовленостей на протязі століття світова фінансова система трансформувалася, в результаті ряду криз, послідовної лібералізації і дерегулювання, в складно структуровану глобальну фінансову систему (далі - ГФС). Визначально валютна і фінансова системи виконували дві задачі – попереджали кризи і допомагали їх подоланню. Проте, починаючи з 1960-х рр., міждержавна міжнародна публічна система не охоплює всі фінансові і валютні ринки, так як втратила свою монополію. Виникли приватні євrorинки, які важко піддаються моніторингу і тим більше міждержавному регулюванню у відриві від національних юрисдикцій. Такі ринки - механізми фінансування і рефінансування транснаціональних відтворювальних мереж і держав, які створили підвищені ризики для міжнародного розвитку в цілому. ГФС безперервно накопичує в різних компонентах кризові явища: згідно аналізу, проведеному спеціалістами МВФ з 1970 по 2007 рр. у 37 країнах відбулося біля 400 банківських, боргових і валютних криз, із яких 42 були кризами подвійними і 10 – потрійними.

Цьому сприяла поява і підтримка розвитку величезних глобальних дисбалансів і глобальних проблем, дія яких посилилася у останнє десятиліття в результаті особливостей і механізмів діяльності ГФС. Фінансова сфера раніше від останніх секторів світового господарства піддавалася глобалізації та кризовим формам її розвитку у силу особливої природи капіталу, динамізму обороту його грошової форми. В основі змін, які відбуваються, лежать **фундаментальні причини**:

1. Суперечності між космополітизмом капіталу і суверенітетом національної держави як форми організації суспільства. На поверхні воно проявляється у протиборстві політики «економічного націоналізму» і «економічного інтернаціоналізму».

2. Нові можливості для розвитку форми грошей і фінансових інструментів, які створюють інформаційно-технологічний прогрес. Покладено початок грошової революції – третьої після введення монетарної форми грошей і фідучіарних (паперових) грошей; перетворенню фінансових інструментів в електронні записи і грошові потоки в потоки інформації. Грошова революція завжди тягне за собою зміни в соціальних і економічних

Причини та сценарії розвитку сучасної кризи в умовах глобалізації

системах у кризових формах. У цьому зв'язку виникає питання, яка ймовірність того, що гроші залишаться чисто національним інститутом. Технологічні інновації разом із перегулюванням і лібералізацією прискорили випереджаюче зростання міжнародних потоків капіталу у порівнянні з реальним ростом економіки від реального, фінансового капіталу від продуктивного. Зростання рентабельності фінансових трансакцій у порівнянні з угодами у реальному секторі породили стимули до росту незабезпечених спекулятивних фінансових інструментів. У підсумку, на зміну традиційному банківському депозитарно-кредитному бізнесу прийшов бізнес інвестиційних банків. Головним стало підвищення капіталізації, швидке отримання прибутку і перерозподіл ризиків на як більшу кількість інвесторів в ГФС.

3. Принципи, структура і тенденції формування і розвитку світової валютно-фінансової системи. В основі подальших прокризових змін - відрив фінансової системи від реального резервного активу, монополізація емісії домінуючої резервної валюти, якою залишається долар.

4. Особливості фінансової системи США, емісійної діяльності ФРС (фінансової резервної системи) і стану економіки США. Криза тільки технічно виглядає як криза американських ризикованих іпотечних кредитів, як криза ліквідності банківської системи у розвинутих економіках і секюритизації на фондових ринках, чи як криза довіри до фінансової системи. В кінці кінців, це криза ГФС, яка переросла у світову економічну кризу.

Зміна юрисдикції держави в умовах розширення складу суб'єктів міжнародного права, міжнародної правотворчості та інститутів міжнародно-правового примусу

Глобалізація тягне за собою відповідну зміну у правовій сфері, так як змінюється співвідношення міжнародного регулювання, регіональних норм і національних правових систем. Цей процес впливає на порядок вироблення політичних рішень і на механізми державного управління. Виникає необхідність оптимізації узгодження інтересів національного розвитку и реалізації з вимогами міжнародних норм і правил. Криза різко активізує нормотворчу активність міжнародних організацій. Вплив глобалізації на право утворення і його результат законотворчість, відбувається у різноманітних формах, різними шляхами і способами: на стадії правотворчості, у законодавстві і відображається у джерелах права, а також впливає на правосвідомість.

Питання внутрішньої компетентності держав частіше стають предметом міжнародних міждержавних угод (нетарифне регулювання імпорту, умови імпорту все тісніше взаємодіє з національними правовими системами держав. Це відбувається шляхом уніфікації внутрішніх норм, конвергенції внутрішніх режимів регулювання і включення міжнародних норм у внутрішній правовий порядок держав. Міжнародне публічно-правове регулювання все тісніше взаємодіє з національними правовими системами держав. Внутрішнє право трансформується і приводиться у відповідність з

нормами, кодексами, стандартами, рекомендаціями універсальних організацій, зокрема, з правом і рекомендаціями ОЄСР, ВТО, Всесвітнього банку, МВФ, МОТ. Наслідком є утвердження пріоритету правил міжнародно-правових норм, а також пріоритету міжнародного права у цілому, як принципу організації глобальної правової системи. Відбувається взаємопроникнення двох правових систем.

На міжнародному рівні криза посилює тенденцію розвитку від координаційного до субординаційного методу регулювання, тобто від двосторонніх угод до багатосторонніх регіональних і універсальних міжнародних угод. На основі універсальних міжнародних економічних організацій виникли правові комплекси (право МВФ, право МОТ, право ВТО), деякі із них мають імперативний, наднаціональний характер.

Загальною тенденцією останнього десятиліття є експансія міжнародного права, так як відбувається процес створення правових основ глобальної економіки. Національні правові системи адаптуються до зовнішніх впливів у двох взаємопов'язаних напрямках: перцепції норм міжнародного публічного і міжнародного приватного права. При прийнятті пріоритету міжнародних норм економічного регулювання міра узгодженості і рівно часовості адаптації внутрішнього розпорядку істотно впливає на роль держави у формуванні і реалізації економічної політики. Держава повинна у законодавчому порядку чітко визначити способи і межі свого впливу на економіку, тим більше, що це сприяє загальним вимогам міжнародним відносинам.

Міжнародно-правові аспекти подолання світової кризи

Виникає питання, у якій мірі прийняті і узгоджені на міждержавному рівні заходи заставляють держави враховувати їх при прийнятті заходів державного управління у рамках національних антикризових планів. Міжурядові економічні організації наділяються повноваженнями прийняття актів, що мають те чи інше міжнародно-правове значення. Держави залишають за собою право вибору засобів подолання кризових ситуацій, не обмежуючи себе жорсткими міжнародно-правовими обов'язками. Особливе значення має документ «Глобальний стандарт» (Global standard), прийнятий на самміті G8 у червні 2009 р. е м .Аквілі, який мав на меті закріпити ряд загальних принципів і стандартів ведення бізнесу. Це свого роду кодифікація міжнародних інструментів, розроблених у рамках міжнародних організацій –ФАТФ,МВФ, ОЄСР, Всесвітній Банк. Передбачається, що ця ініціатива буде відображена і мати вплив на підготовку Всесвітньої Хартії зі стійкого розвитку. Міжнародні стандарти задають вектор внутрішнього законодавства і якісний орієнтир удосконалення державного регулювання у сфері економіки і фінансів.

Можливий розвиток двох економічних сценаріїв: 1) продовження трендів якісного застою («зростання без розвитку») з перспективою втрати національної конкурентоспроможності; 2) держава виконує функції суб'єкта цілеспрямованої ідинамічної структурної модернізації. Доцільність проведення такої активної державної політики має дві причини: 1) пов'язана з причинами та сценаріями розвитку сучасної кризи в умовах глобалізації

з недостатньою економічною мотивацією у господарських структурах у вирішенні задач модернізації і освоєння нових товарних ринків; 2) зі слабкістю та відсутністю у національній економіці господарських суб'єктів, затримку у необхідних масштабах забезпечити концентрацію ресурсів для вирішення цих задач. Для сучасної України актуальні обидві причини. При цьому вибір структурних пріоритетів має визначальне значення. При цьому загальна ідеологія антикризової політики повинна будуватися навколо економії на поточних витратах з максимально можливим нарощуванням інвестицій модернізаційної спрямованості. У зв'язку з цим і раціоналізація бюджетних на найближчі три роки повинна віддавати пріоритет витратам інвестиційної спрямованості, перерозподіляючи ресурси на користь інвестиційних проектів з максимальним ефектом для росту у суміжних секторах і сферах діяльності. Серйозною загрозою ефективної реалізації даного варіанту антикризової політики являється невисокий якісний рівень українських інститутів державного управління економікою. Необхідно мати в виду й те, що успішне вирішення задач широкомасштабної модернізації національної економіки потребує корегування і ментальності українського бізнесу. Вихід із кризи на високі і стійкі темпи економічного росту потребує не тільки упровадження відповідних технологій економічної політики, а й певної переорієнтації суспільної свідомості і якості державного управління в цілому.

Що стосується кризи, то слід сформувати концепцію нового розуміння управління кризою і відповідні їй інститути інновації. Необхідно також враховувати і те, що ще у 20-і рр.. А.А.Богдановим було зроблено положення про те, що кризи є частиною процесу економічного розвитку, його фазою; кризи мають також диз'юнктивний характер (дестабілізуючий, розщеплюючи всі сфери діяльності), так і кон'юнктивний) характер. Таке розуміння кризи наближує його до універсальної енциклопедичної інтерпретації як переломного стану (рішуча пора перехідного стану, чи поворотний пункт, рішучий момент чи фаза розвитку, тяжкі часи, протікання яких визначає чи настануть кращі часи). Мова повинна йти про управління кризою, яка включає: а) достовірну оцінку ризиків і прогнозування наслідків рішень, які приймаються у відношенні до соціально-економічної політики; б) розробку і реалізацію ефективних заходів пониження цих ризиків; в) планування і здійснення заходів реагування на рецесію, включаючи адаптацію економіки до швидкоплинних умов кризи. При такому концептуальному підході політика у відношенні до кризи як такої не вичерпується антикризовими заходами, а передбачає соборю процес, який, крім власного реагування на кризову ситуацію, включає також фази передкризового і післякризового розвитку. Ці фази управління повинні бути інтегровані у концепцію і стратегію довгострокового соціально-економічного розвитку країни, галузеві і регіональні стратегії і програми розвитку і суміжні з програмами заходів по реагуванню на кризові ситуації.

Формування антикризової програми передбачає суміщення заходів по мінімізації ризиків з підготовкою інноваційної бази після кризового розвитку. Її реалізація передбачає глибоке розуміння і врахування закономірностей циклічного розвитку економіки. Приймаючи за теоретичну основу аналізу довготривалого розвитку світової економічної системи концепцію зміни техніко-економічних парадигм, слід визначити стан української економіки на довгохвильовій циклічній траєкторії. Враховуючи, що ВП на душу в значній мірі відображає рівень продуктивності праці, слід зробити висновок, що українська економіка відстає від найбільш передових у технологічному відношенні країн мінімум на 40-50 років, тобто практично на тривалість повного Кондратьєвського циклу. Як свідчить світовий досвід, для відстаючих у технологічному відношенні країн у період глобальної кризи і депресії з'являється шанс скоротити відставання. Для цього необхідна стратегія швидкого розповсюдження запозичення технологій, які, наприклад, реалізувала Японія, а потім Південна Корея. Стратегія запозичення частково була використана в СРСР у 20-30-і рр. Разом з тим, ситуація ускладнюється наслідок особливостей української економічної політики і ризиків, пов'язаних з антикризовим державним регулюванням; саме це регулювання носить суперечливий і неоптимальний характер, постільки часто визначається інтересами і мотиваціями різних груп. Незважаючи на необхідність модернізації економіки та її переведення на інноваційний шлях, економічна та інноваційна активність все ж таки понизилася. Вихід із ситуації лежить у розробці адекватної ситуації і світовим тенденціям розвитку антикризової стратегії розвитку України, яка враховує зміни, яких зазнає економічна теорія, світові тренди у економічній динаміці і українські особливості, включаючи специфіку економічного росту у період 1998-2008 рр., а також необхідність збереження нематеріального багатства України.

Дана стратегічна концепція управління кризою повинна забезпечити стійкий розвиток і досягається за рахунок: 1) диверсифікації економіки; 2) антикризового регулювання соціального розвитку, включаючи управління ризиками Використання кризи як умови модернізації є загальною рисою антикризових програм. Конкурентоспроможність суспільства визначає не тільки економіка, але й його соціальна життєстійкість.

Результати імітаційного моделювання антикризових заходів:

1) Диверсифікація економіки (оптимізація галузевої структури)

Визнаючи високу залежність протікання кризи в Україні від неконтрольованих зовнішніх факторів, слід констатувати що глибина падіння вітчизняної промисловості – в значній мірі результат повільної внутрішньої політики по диверсифікації вітчизняної економіки.

2) Розвиток інноваційного експорту вітчизняної економіки

У довгостроковому розвитку на період до 2015 р. витрати на економіку знань приведуть до додаткового приросту ВВП на 3.63 % у

порівнянні з базовим варіантом розвитку. Головне – це акцент на розвиток науково-технічного потенціалу країни.

3) Скорочення міжрегіональної диференціації

Однією із причин відмінностей між регіонами в Україні є невивантаження інвестиційних ресурсів, вирівнювання рівнів розвитку регіонів можливо за рахунок податкових преференцій і додаткового інвестування «проблемних» регіонів.

4) Значне збільшення заробітної плати працівникам підприємств і організацій

Підвищення заробітної плати тягне за собою підвищення продуктивності праці і, як наслідок, приріст середньорічних значень ВВП з одночасним пониженням інфляції.

5) Збільшення пільг для найменш захищеної частини населення

У програмі антикризової політики повинні бути розроблені заходи про підтримку громадян і сімей, які порstarждає у період кризи, що й передбачає посилення соціального захисту населення.

6) Оцінка впливу трансмежового руху капіталу на розвиток економіки України

У цьому зв'язку необхідно створити бар'єри для витікання капіталу із країни, особливо у періоди благоприємної кон'юнктури, використання «податкової оптимізації офшорів» і втечі капіталів, здійснення тіньових операцій і незаконного підприємництва.

7) Удосконалення корпоративного сектору економіки

Необхідно переглянути принципи і критерії оцінки діяльності держкорпорації, входячи із пріоритету національних інтересів «цілі – результати».

Висновки

Слід розробити:

1. Пропозиції, направлені на стимулювання інвестиційного процесу.
2. Пропозиції, направлені на посилення антимонопольного регулювання і підвищення конкуренції.
3. Пропозиції, направлені на створення нових робочих місць.
4. Пропозиції, направлені на перехід до нової більш гнучкої податкової системи.
5. Пропозиції, направлені на формування ємного внутрішнього ринку на основі формування єдиного економічного простору між країнами СНД.
6. Пропозиції по розробці основних показників інтегрального індексу антикризової ефективності.

Проведений аналіз механізму світової кризи свідчить про високу ймовірність того, що західним економікам необхідна багаторічна стагнація, перш ніж нові технологічні системи не стануть основою для чергового підйому. Україні потрібна програма модернізації, ефективна в умовах депресивної зовнішньоекономічної кон'юнктури. В сучасних умовах найбільш ефективною стратегією для України є формування системи інтерактивного управління ростом, координація різних типів економічної політики та

інститутів для підвищення абсорбційної здатності, співставлення і реалізація широкомасштабних і регіональних планів модернізації суспільства. Українська модернізація повинна стати частиною національної ідеї. Основою модернізації українського суспільства є методологія довгострокового соціально-економічного прогнозування, що базується на основі великих кондратьєвських циклів економічної кон'юнктури, що різко підвищує точність і надійність прогнозів: 1) управління динамікою економічного розвитку за допомогою структурних зсувів; 2) управління інноваційно-технологічним розвитком; 3) участь України у вирішенні глобальних пор характеру енергетичної і продовольчої проблем; 4) формування нової інноваційної парадигми розвитку України.

Головною функцією антикризового державного управління повинно бути попередження кризових явищ, їх дослідження і вироблення заходів по їх подоланню, для чого необхідно об'єднання зусиль науковців до аналізу інформаційних потоків, пов'язаних з виникненням криз та їх подоланню. Одним із результатів цієї роботи повинен стати вибір стратегії забезпечення безпеки країни у широкому розумінні цього слова, що спирається на наукову основу та об'єктивну оцінку потенціалу України.

Таким чином, для України необхідною умовою благополучного виходу з кризи є наявність власної стратегії антикризового державного управління, орієнтованої на збереження свого економічного потенціалу і випереджальне створення передумов зростання нових виробництв. Це передбачає захист стратегічних активів і внутрішнього ринку від впливу іноземного спекулятивного капіталу, а також проведення активної науково-технічної та структурної політики з підтримки та створення конкурентоспроможних підприємств з пріоритетних напрямів економічного зростання. Для цього необхідна ефективна система стратегічного планування і потужний національний механізм державного управління.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство: проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В.П. Андрущенко. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕмСІ», 2006. – 502 с.
2. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман; пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с.
3. Бех В.П. Генезис соціального організму країни: Монографія.- 2-е вид. / В.П. Бех .- доп. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 288 с.
4. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации) / В.В. Василькова [оформл. обложки С. Шапиро, А. Олексенко]. – СПб.: Издательство «Лань», 1999. – 480 с. (Серия: «Мир культуры, истории и философии»).
5. Воронкова В.Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри. Монографія. / Воронкова Валентина Григорівна. – Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2010. – 272 с.

6. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 120 с/

7. Иноземцев В. Расколота цивилизация. – М.: Академия-Наука, 1999. – 724 с.

8. Пол Герст, Грехем Томпсон. Сумніви в глобалізації: [пер. с англ.] / Герст Пол, Томпсон Грехем. – К.: К.І.С., 2002. – 306 с.

9. Саморегуляція соціального організму країни: монографія / за наук. ред. В.П.Беха; В.П.Бех (голова), Н.В.Крохмаль, Г.О.Нестеренко; Мін-во освіти і науки, Нац. Пед. ун-т. імені М.П.Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 652 с.

Н.В.САПА

Запорожская государственная инженерная академия, Запорожье

ПРИЧИНЫ И СЦЕНАРИИ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО КРИЗИСА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье дается анализ причин и сценариев развития современного кризиса в условиях глобализации, отмечается, что современный мировой кризис развивается под влиянием целого спектра факторов – финансовых, институциональных, психологических, материальных, организационных, кадровых, человеческих; обосновывается активное антикризисное государственное управление в условиях кризиса (критерии, стратегии, технологии) и ориентиры посткризисного развития

Ключевые слова: современный мировой кризис, глобализация, глобальный экономический кризис, причины глобального кризиса, финансовый кризис, антикризисная политика, активное антикризисное государственное управление, риски глобального развития, посткризисное развитие

N.SAPA

The Zaporozhye state engineering academy, Zaporozhye

THE REASONS AND SCRIPTS OF PROGRESS OF MODERN CRISIS IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

The article analyzes the causes and scenarios for the current crisis in the context of globalization, it is noted that the current world crisis is develop by the influence of whole range of factors - financial, institutional, psychological, physical, organizational, personnel, human; grounded active anti-crisis governance in times of crisis (criteria, policies, technologies) and post-crisis development guidelines

Keywords: current world crisis, globalization, global crisis, the causes of the global crisis, financial crisis, crisis management , active anti-crisis governance, the risks of global development, post-crisis development

Стаття надійшла до редакції 12.07.11р.